

W TROSCE O BEZPIECZNE JUTRO

Reminiscencje i zamierzenia

1

Zbigniew CIEKANOWSKI
Katarzyna GÓRECKA
(redakcja naukowa)

Poznań 2018

Recenzje

dr hab. Ilona WALKOWSKA
prof. dr hab. Michał PŁACHTA

Projekt okładki i strony tytułowej

Justyna Dębowska

Skład komputerowy

Jan Żyłowski

Za jakość języka i wartość merytoryczną odpowiedzialność ponosi autor artykułu.

Copyright©2018by

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISBN: 978-83-65096-81-4

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61 851 05 18
e-mail: kierownik.wydawnictwa@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa

"ESUS" Agencja Reklamowo-Wydawnicza
ul. Wierzbicice 35, 61-855 Poznań
tel./fax. 61 835 35 36
www.esus.pl

Wydanie pierwsze

Druk ukończono w listopadzie 2018 r.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
ROZDZIAŁ I: WYBRANE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA.....	11
<i>Paradygmatyczne spojrzenie na badania w naukach o bezpieczeństwie</i> <i>(Janusz ZIARKO)</i>	<i>13</i>
<i>Paradygmaty bezpieczeństwa – miejsce i rola człowieka, narodu, państwa oraz</i> <i>sposoby zapewniania bezpieczeństwa</i> <i>(Mirosława MARCINIUK)</i>	<i>27</i>
<i>Bezpieczeństwo narodowe w ujęciu teoretycznym</i> <i>(Klaudia GRZEBIELA)</i>	<i>41</i>
<i>Problematyka bezpieczeństwa w strategiach rozwoju polskich Euroregionów</i> <i>(Sabina SANETRA-PÓŁGRABI)</i>	<i>57</i>
<i>Ochrona bezpieczeństwa państwowego jako uzasadnienie ograniczenia prawa do</i> <i>prywatności</i> <i>(Anita OSTASZ-BABICZ)</i>	<i>71</i>
<i>Výzvy odborného a právneho výskumu ochrany záujmov štátu v krízových</i> <i>situáciách vojenského charakteru</i> <i>(Miroslav KELEMEN, Jaroslav KLATIK)</i>	<i>85</i>
<i>Bezpieczeństwo wewnętrzne w aspekcie użycia sił Marynarki Wojennej do</i> <i>ewakuacji ludności i dóbr kultury oraz ich ochrona podczas zagrożeń</i> <i>(Henryk KARWAN)</i>	<i>99</i>
<i>Morska służba poszukiwania i ratownictwa w systemie bezpieczeństwa morskiego</i> <i>państwa</i> <i>(Krzysztof NOWAKOWSKI, Rafał PRĘTNIK)</i>	<i>113</i>
<i>Wybrane aspekty problematyki badań nad bezpieczeństwem transportu lotniczego</i> <i>materiałów niebezpiecznych</i> <i>(Daniel KUCHARZEK, Agnieszka FOLTYN)</i>	<i>125</i>
<i>Uwarunkowania bezpieczeństwa portu lotniczego z punktu widzenia modelu</i> <i>lotniczego</i> <i>(Marek KUSTRA)</i>	<i>133</i>
<i>Civil aviation safety regulations written in human blood. Case study</i> <i>(Kamil GEFERT)</i>	<i>145</i>
ROZDZIAŁ II: WYBRANE ASPEKTY ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA	153
<i>Terroryzm jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa</i> <i>(Beata SOBOLEWSKA)</i>	<i>155</i>
<i>Terroryzm jako zagrożenie bezpieczeństwa międzynarodowego. Studium</i> <i>wybranych aktów terrorystycznych w 2017r. r</i> <i>(Izabela SZKURŁAT)</i>	<i>163</i>

<i>Obowiązki państwa w obliczu ataku terrorystycznego – uwagi na kanwie wyroku ETPCz w sprawie Finogenov i inni V. Federacji Rosyjskiej</i> (Marta SZUNIEWICZ-STĘPIEŃ)	173
<i>Terroryzm morski – charakterystyka ogólna i wybrane przykłady</i> (Daria OLENDER)	185
<i>Fundamentalizm islamski a doktryna religijna Islamu w dobie zagrożeń terrorystycznych Europy</i> (Tomasz MICHALCZAK)	207
<i>Islamska radykalizacja na Bałkanach jako potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa Europy</i> (Aleksandra GICALA)	217
<i>Federal law and victims of terrorist attacks in the USA</i> (Dominika ZYBAŁA, Kamil WICIŃSKI)	225
<i>Instrumenty i mechanizmy oddziaływania wykorzystywane w działaniach hybrydowych</i> (Judyta CHAJĘCKA, Patrycja ZAREMBA)	233
<i>Wielowymiarowość wojny hybrydowej</i> (Albert KAROLEWSKI)	245
<i>Możliwości ubezpieczenia stacji paliw płynnych i auto gazu (LPG) w Polsce od wybranych zdarzeń losowych</i> (Stanisław WIETESKA, Anna CELCZYŃSKA)	253
<i>Kryzys nuklearny w XXI wieku</i> (Szymon KOCHANOWSKI)	267
Noty o Autorach	279

CONTENTS

Introduction.....	7
CHAPTER I: SELECTED SAFETY ASPECTS.....	11
<i>Paradigmatic view on the study of safety</i> (Janusz ZIARKO)	13
<i>Safety paradigms – a place and role of human, nation, country as well as ways of safety ensuring</i> (Mirosław MARCINIUK)	27
<i>Theoretical approaches to national security</i> (Klaudia GRZEBIELA)	41
<i>Issues of the security in the development strategies of polish Euroregions</i> (Sabina SANETRA-PÓŁGRABI)	57
<i>National security protection as a justification for limiting the right to privacy</i> (Anita OSTASZ-BABICZ)	71
<i>Challenges for professional and legal research on the protection of state interests in the crisis situations of military character</i> (Miroslav KELEMEN, Jaroslav KLATIK)	85
<i>Internal security in terms of the using of Navy Forces to evacuate people and cultural goods and protect them from threats</i> (Henryk KARWAN)	99
<i>Search and rescue service on safety at sea</i> (Krzysztof NOWAKOWSKI, Rafał PRĘTNIK)	113
<i>Selected aspects of research regarding safety of hazardous materials air transportation</i> (Daniel KUCHARZEK, Agnieszka FOLTYN)	125
<i>The airport safety from the aviation safety model point of view</i> (Marek KUSTRA)	133
<i>Civil aviation safety regulations written in human blood. Case study</i> (Kamil GEFERT)	145
ROZDZIAŁ II: SELECTED ASPECTS OF THE SECURITY THREATS	153
<i>Terrorism as a threat to national security</i> (Beata SOBOLEWSKA)	155
<i>Terrorism as a threat to international security. A study of selected terrorist acts in 2017</i> (Izabela SZKURŁAT)	163
<i>The State's responsibility in the face of an terrorist attack – remarks on the ECtHR's judgment in Finogenov case</i> (Marta SZUNIEWICZ-STĘPIEŃ)	173

<i>Maritime terrorism – general characteristics and selected examples</i> (Daria OLENDER)	185
<i>Islamic fundamentalism and the religious doctrine of Islam in the age of terrorist threats in Europe</i> (Tomasz MICHALCZAK)	207
<i>Islamic radicalisation on the Balkans as a potential threat to Europe's safety</i> (Aleksandra GICALA)	217
<i>Federal law and victims of terrorist attacks in the USA</i> (Dominika ZYBAŁA, Kamil WICIŃSKI)	225
<i>Instruments and mechanism used in hybrid activities</i> (Judyta CHAJĘCKA, Patrycja ZAREMBA)	233
<i>Multidimensionality of a hybrid war</i> (Albert KAROLEWSKI)	245
<i>Insurance options for LPG and auto gas stations in Poland from selected random events</i> (Stanisław WIETESKA, Anna CELCZYŃSKA)	253
<i>The nuclear crisis in XXI century</i> (Szymon KOCHANOWSKI)	267
Notes about the Authors	279

Wstęp

Bezpieczeństwo jest nieodzownym pragnieniem, potrzebą naszego codziennego życia poczynając od urodzenia do jego kresu. To, czy będzie ono rzeczywiście bezpieczne nie zależy jedynie od nas samych ale od wielu czynników niezależnych od naszej woli. Za poziom bezpieczeństwa odpowiadają różnego rodzaju służby i osoby odpowiedzialne za utrzymanie tego stanu rzeczy. We własnym zakresie i według naszych możliwości od początku naszego życia, staramy się zapewnić stan spokoju i porządku nie tylko dla siebie ale również dla rodziny i naszych bliskich. Pragniemy ze wszystkich sił zapewnić poczucie bezpieczeństwa naszym najbliższym. Bezpieczeństwo znajduje się na drugim poziomie w piramidzie Masłowa. Tym samym obrazuje nam jak wielkie jest zapotrzebowanie na ten stan i jak ważny stanowi element naszej codzienności. Bezpieczeństwo jest jednym z najważniejszych wymiarów funkcjonowania jednostek oraz grup społecznych, w tym także tych zorganizowanych w formie państwa.

Nie ma konkretnej definicji słowa bezpieczeństwo, każdy z nas będzie definiował to w inny sposób. Zglądając do słownika możemy przeczytać, że bezpieczeństwo jest to stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych.¹ Daniel Lerener rozumie to w najbardziej dosłownym znaczeniu, bezpieczeństwo jest właściwie identyczne z pewnością i oznacza brak zagrożenia fizycznego albo ochronę przed nim.² W dzisiejszych czasach ta definicja nie jest właściwa, ponieważ każdy z nas czuje pewnego rodzaju zagrożenie i wiemy, że żyjemy w otoczeniu ryzyka, ale czy jest to jednoznaczne z tym, że nie czujemy się bezpiecznie. Bezpieczeństwo obejmuje zaspokojenie takich potrzeb jak: istnienie, przetrwanie, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie czy pewność rozwoju. Brak bezpieczeństwa powoduje u nas niepokój i stan zagrożenia.³

Podstawowym obowiązkiem państwa według art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest zaspokajanie potrzeby przetrwania i biologicznego funkcjonowania oraz bezpieczeństwa swoich obywateli.⁴ Państwo na podstawie tego przepisu ma obowiązek zaspokajania potrzeb bezpieczeństwa i ochrony obywatela, za pomocą egzekwowania i wprowadzania w życie aktów prawnych może je zrealizować. W momencie jakiegokolwiek zagrożenia odpowiednie do tego służby muszą szybko reagować i starać się w jak najlepszy sposób zapewnić bezpieczeństwo swojej ludności.

W wielu publikacjach ciężko znaleźć jednakowego podziału bezpieczeństwa. Tak jak nie można wyszukać jednolitej definicji bezpieczeństwa, tak samo nie ma jednolitego podziału. Jedni dzielą bezpieczeństwo ze względu na obszar, na

¹J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s.14

²Słownik nauk społecznych UNESCO

³D. Wróblewski: *Zagadnienia ogólne z zakresu zarządzania ryzykiem i zarządzania kryzysowego*, Józefów 2014, s. 16

⁴Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483)

stosunek, na dziedzinę. Inni po prostu wypisują po kolei wszystkie możliwe słowa z którym może się kojarzyć słowo bezpieczeństwo. Konstytucja RP z 1997 roku wskazuje na bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo i porządek publiczny, ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwo i ochronę niepodległości. Dość często zaczyna się określać bezpieczeństwo w ujęciu podmiotowym, w którym bezpieczeństwo głównie dotyczy człowieka. Bezpieczeństwo w ujęciu przedmiotowym określa zaś więcej zagadnień: bezpieczeństwo w transporcie, przemysłowe, gospodarcze, ekonomiczne, finansowe, energetyczne, środowiska, obywateli, ludności, informacji, pożarowe, cywilne, militarne, obiektów budowlanych, procesowe, czynne/bierne, pracy itd.⁵

Bezpieczeństwo jest bardzo różnie definiowane i funkcjonuje w większości dziedzin naszego życia, i jest obecne na wszystkich szczeblach władzy, na obywatelu kończąc. Bezpieczeństwo jest nieodłączną cechą naszego życia. Bez względu na wiek czy pozycję społeczną, każdy chce czuć się bezpiecznie w miejscu w jakim się znajduje. Łatwiej funkcjonuje jednostka i całe społeczeństwo w momencie, kiedy nie ma poczucia zagrożenia, swobodnie może wyjść na ulicę, nie przejmując się tym, że za chwilę może zostać zaatakowane. Nie boimy się iść do pracy w przypadku kiedy mamy pewność, że spokojnie z niej wrócimy.

Celem niniejszej publikacji jest próba kompleksowego spojrzenia na kwestie bezpieczeństwa przez prawne i instytucjonalne uwarunkowania, a także przez pryzmat problemów, które wpisują się aktualnie w przestrzeń bezpieczeństwa. Intencją autorów nie jest zaprezentowanie całej, złożonej problematyki związanej z bezpieczeństwem, ale usystematyzowanie dotychczasowej wiedzy z tego zakresu i wskazanie tych problemów, na które powinno zwrócić się uwagę, tworząc solidne podstawy skutecznego systemu działań zapewniających bezpieczeństwo wszystkim uczestnikom życia społecznego.

Przedmiotem publikacji jest też przedstawienie i analiza istotnych wg autorów zjawisk, wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa zarówno w skali państwa, jak i w wymiarze międzynarodowym. Autorzy wskazują kierunki ewolucji bezpieczeństwa w jego aspekcie teoretycznym i praktycznym.

Prace zawarte w niniejszej publikacji w większości mają charakter oryginalny i przedstawiają cenne doświadczenia teoretyków, jak i praktyków. Publikacja porusza w wielu polemicznych kwestiach zakres bezpieczeństwa, prezentując różnorodne i wielowątkowe opracowania w dwóch częściach.

Pierwszą z nich o charakterze wprowadzającym otwiera refleksyjny rozdział o wybranych aspektach bezpieczeństwa. Znajdujemy tu dylematy dotyczące: paradygmatycznego spojrzenia na badania w naukach o bezpieczeństwie, jak i paradygmaty bezpieczeństwa według realistów i liberałów oraz współczesne paradygmaty bezpieczeństwa, racjonalizmu, feminizmu, konstruktywizmu i strukturalizmu. Kolejny aspekt poruszany w tym rozdziale, to bezpieczeństwo narodowe w ujęciu teoretycznym; problematyka bezpieczeństwa w strategiach rozwoju polskich euroregionów; ochrona bezpieczeństwa państwowego jako uzasadnienie ograniczenia prawa do prywatności; wyzwania dla profesjonalnych i prawnych badań na ochronę interesu państwa w sytuacjach kryzysowych charakteru wojskowego; bezpieczeństwo wewnętrzne w aspekcie użycia sił marynarki wojennej do ewakuacji ludności i dóbr kultury oraz ich ochrona podczas

⁵J. Zboina: *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu w XXI wieku.*, Józefów 2014, s. 23

zagrożeń; morska służba poszukiwania i ratownictwa w systemie bezpieczeństwa morskiego państwa; bezpieczeństwo transportu lotniczego materiałów niebezpiecznych oraz uwarunkowania bezpieczeństwa portu lotniczego z punktu widzenia modelu lotniczego.

Druga część opracowania: Wybrane aspekty zagrożeń bezpieczeństwa, odznacza się bogactwem tematycznym, skupiającym się na terroryzmie jako zagrożeniu bezpieczeństwa państwa oraz bezpieczeństwa międzynarodowego. Możemy zapoznać się tutaj z rozważaniami odnośnie obowiązków państwa w obliczu ataku terrorystycznego; terroryzmu morskiego; fundamentalizmu islamskiego a doktrynie religijnej islamu w dobie zagrożeń terrorystycznych Europy; islamskiej radykalizacji na Bałkanach jako potencjalnemu zagrożeniu dla bezpieczeństwa Europy oraz prawa federalnego i ofiary ataków terrorystycznych w USA. Ponadto w rozdziale tym wyeksponowany został aspekt wielowymiarowość wojny hybrydowej oraz instrumentów i mechanizmów oddziaływania wykorzystywanych w działaniach hybrydowych. Ostatni zakres poruszany w tym rozdziale opisuje możliwości ubezpieczenia stacji paliw płynnych i auto gazu (LPG) w Polsce od wybranych zdarzeń losowych oraz kryzys nuklearny w XXI wieku.

Zawarte w monografii artykuły ukazują interesującą analizę przypadków, która przejawia się między innymi, w identyfikacji i diagnozie stanu aktualnego omawianych problemów oraz propozycji ich zmian na lepsze.

Autorom zamieszczonych w publikacji artykułów należą się słowa podziękowania za podjęcie trudu opracowania poszczególnych zagadnień.

Katarzyna GÓRECKA

ROZDZIAŁ I:

WYBRANE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA

Janusz ZIARKO

Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego
Wydział Nauk o Bezpieczeństwie

PARADYGMATYCZNE SPOJRZENIE NA BADANIA W NAUKACH O BEZPIECZEŃSTWIE

Wstęp

Analizując podejścia badawcze stosowane w naukach o bezpieczeństwie coraz wyraźniej dostrzega się potrzebę uwzględniania związków pomiędzy badaczem-observatorem i przedmiotem badań egzystujących w tej samej złożonej i różnorodnej rzeczywistości, a także brania pod uwagę faktu podkreślającego, że wiedza i doświadczenia badacza wpływają na jego obserwacje nadając obserwacjom i ich znaczeniom wymiar subiektywny, utrudniając ich zrozumienie i komunikację. Stawia to przed badaczami problemów bezpieczeństwa wyzwanie poszukiwania sposobów, z jednej strony, określania i opisywania tej różnorodności, z drugiej zaś, uwzględniając pluralizm metod i podejść łączenia tej różnorodności tak, aby poprzez dialog mogła ona twórczo na siebie oddziaływać.

W artykule przedstawiono rozważania poszukujące odpowiedzi na pytanie: czy realne jest istnienie wielości podejść do analizowania zjawisk bezpieczeństwa, a jeżeli tak, to z jakich perspektyw można i należy bezpieczeństwo badać? Odpowiedź na to pytanie stanowić będzie swego rodzaju poznawcze tło pozwalające pluralistycznie spojrzeć na naukę o bezpieczeństwie, a to na pewno wzbogaci tę dyscyplinę.

Postrzeganie bezpieczeństwa – różne perspektywy

Pojęcie bezpieczeństwa jest w społeczeństwie niezwykle popularnym, używane na co dzień przez wszystkich w bardzo różnych kontekstach. Pojęcie to nieustannie cyrkuluje pomiędzy różnymi grupami społeczeństwa, między nimi a nauką, występuje w dyskursach: potocznym, medialnym, naukowym. Pojęciu temu nadajemy różne sensy i znaczenia, a ta różnorodność przekonań odnośnie tego czym jest bezpieczeństwo wypływa z faktu, iż aparat pojęciowy wykorzystywany do opisu tego fenomenu uzależniony jest od teorii, zarówno naukowych jak i potocznych wyjaśniających bezpieczeństwo, a z drugiej strony aparat ten warunkuje nasze jego postrzeganie i interpretację. Każda konstrukcja typologiczna przedstawiająca zjawiska zagrożeń i bezpieczeństwa ujmuje inaczej i inne aspekty tych fenomenów, a także odmiennie widzi różnorakie związki przyczynowo – skutkowe występujące w układzie: zagrożenia – bezpieczeństwo. Każda definicja bezpieczeństwa inaczej je przedstawia i systematyzuje, rozmaicie ustala relacje nadrzędności – podrzędności hierarchizujące jego różne znaczenia, przez co rzuca pewien sposób jego postrzegania i rozumienia. Definicjom bezpieczeństwa niełatwo osiągnąć wyrazistość treściową precyzującą to pojęcie, a tym samym trudno o spełnienie wymogów terminologicznej, klasyfikacyjnej i heurystycznej ostrości tego pojęcia.

Krytyczne spojrzenie na fenomen jakim jest bezpieczeństwo skłania do wniosku, że dla rozwoju nauk o bezpieczeństwie użyteczniejsze będzie określenie i scharakteryzowanie jego rozmaitych rozumień powiązanych między innymi z kwestiami wartości, ideologii, władzy, pożądania, przemocy, rasizmu, dominacji,

represji czy kontroli, aniżeli tworzenie definicji nowych czy doskonalenie istniejących. Umożliwi to i ułatwi odkrywanie i poznawanie uwarunkowań, które wpływają na wybory dokonywane przez ludzi związane ze swoim i innych bezpieczeństwem. Poznaniu temu potrzebne jest uwzględnienie uwarunkowań sytuacyjnych, tych sytuacji związanych z bezpieczeństwem w których człowiek i inni ludzie się znajdują, gdyż wpływają one na sposób naszego i ich myślenia o sytuacji, a tym samym na wybory, których dokonujemy, a więc i na nasze bezpieczeństwo. Ważne jest posiadanie świadomości, że wpływ na nas czynników sytuacyjnych: osób, rzeczy, zdarzeń, procesów jest dużo większy aniżeli oddziaływanie czynników dyspozycyjnych: motywów, postaw, zdolności czy upodobań.¹

Zasadne więc będzie, oprócz odtworzenia tradycyjnych sposobów postrzegania i rozumienia bezpieczeństwa, wskazanie na ujęcia nowe, powstające wraz rozwijającymi się tradycjami i stylami badawczymi: postpozytywizmem z jednej strony, a podejściami interpretacyjnymi, np. konstruktywistycznym, feministycznym, etnicznym, marksistowskim, badań kulturowych, teorii queer, z drugiej. Przykładowe inne, nowe postrzeganie bezpieczeństwa i ujmowanie go jako:

- synonim władzy, wpływu, siły, a także swoisty rodzaj towaru takiego jak, dobra materialne, środki finansowe, zasoby ludzkie i zasoby informacyjne, którymi dysponować powinien aktor działający w różnych środowiskach: politycznych, gospodarczych, społeczno-kulturowych, jeżeli dąży do posiadania realnego wpływu na swoje i innych bezpieczeństwo;

- jednostkowe i społeczne wartości, normy, symbole: 1) budujące społeczny ład (zbiór mechanizmów determinujący ludzkie działania), które u ludzi wywołują długotrwałe dyspozycje (postawy, motywacje, usposobienia do tworzenia warunków chroniących i broniących ludzką egzystencję), uruchamiają stosowne siły i środki, wyzwalają określonej jakości działania (praktyki i procedury maksymalizujące wykorzystanie środków i możliwości), za pośrednictwem których jednostka, grupa ludzi rozpoznaje, walczy, zмага się i przezwycięża przeciwności i zagrożenia;

- napięcia wywołane przez nowe technologie komunikowania się: cyfrowe i sieciowe, takie jak portale społecznościowe, komunikatory internetowe, sieci wymiany plików, telefony komórkowe, które wprzęgają w codzienne życie ludzi nowe, często niezrozumiałe praktyki, zmieniające całkowicie logikę postrzegania bezpieczeństwa;

- nowe wymiary środowiska bezpieczeństwa i nowe układy relacji społecznych współtworzonych przez nowoczesne ludzko-technologiczne sieci, dostrzeganie, rozpoznawanie i rozumienie tych ludzi i sieci, które wyrastają i funkcjonują w środowisku bezpieczeństwa i nadają mu określony kształt;

- emancypacja, traktowana w naukach krytycznych jako wyzwolenie się od zagrożeń, i dotyczy takich kwestii, jak sprawiedliwość czy prawa człowieka, przejawiających się głównie w relacjach między ludźmi,

- sieci powiązań instytucjonalnych i międzyludzkich, lokalnych, narodowych, ponadnarodowych, globalnych generujących i propagujących informacje o zagrożeniach i bezpieczeństwie.

Analiza i charakterystyka pojęcia bezpieczeństwo, a także sposobów jego ujmowania i rozumienia unaocznia jego wielowymiarowość i wielowątkowość. Widać, że bezpieczeństwo jest warunkowane splotem szeregu czynników: rzeczy,

¹M. Bond, *Siła innych*, Dom Wydawniczy PWN, Warszawa 2015, s. 197 – 205.

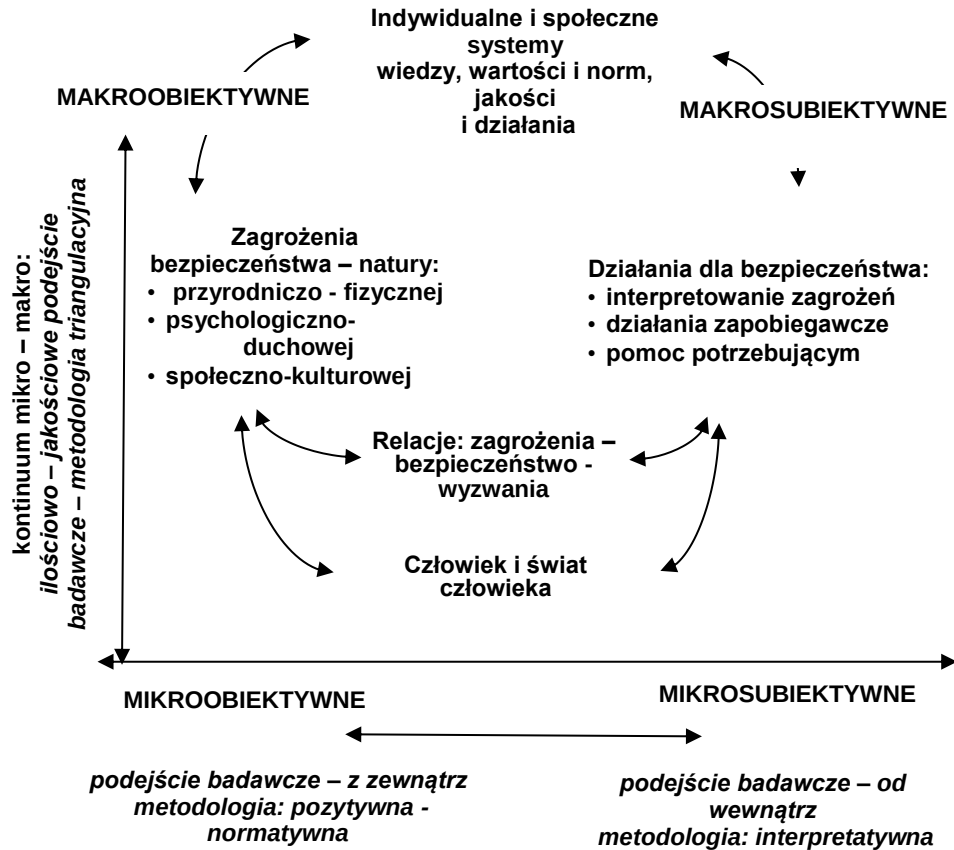
zjawisk, procesów o charakterze mikro – makro, mających naturę zarówno przyrodniczo – fizyczną, psychologiczno-duchową jak i społeczno-kulturową, które lokowane są na kontinuum obiektywne – subiektywne. Zrozumienie bezpieczeństwa zależy w dużej mierze od charakteru i wewnętrznej konstrukcji społecznego środowiska bezpieczeństwa, złożonej rzeczywistości jednostkowych i społecznych wartości, norm, znaczeń i symboli, postaw, nawyków i regulacji, tworzonych i odtwarzanych przez społecznych aktorów, rysunek 1. To utrudnia poznanie zjawisk warunkujących bezpieczeństwo. Stwarza wiele problemów natury teoretyczno-metodologicznej związanych z określeniem i zastosowaniem analitycznych koncepcji ukierunkowanych na rozpoznawanie tych uwarunkowań w ich społeczno-kulturowym kontekście. Wskazuje to, że w obszarze metodologii i metodyki badań nad bezpieczeństwem wskazane jest poruszanie się w polach różnych perspektyw i paradygmatów. Poznanie bezpieczeństwa i jego różnorodnych uwarunkowań wymaga zarówno poznania ilościowego, na którym nie można poprzestać gdyż ograniczamy się jedynie do powierzchownego pomiaru, potrzebne również jest pogłębione wyjaśnienie stwierdzonych stanów rzeczy, co wymaga jakościowych analiz pozwalających na rozpoznanie mechanizmów warunkujących poziom bezpieczeństwa. Nie można też traktować bezpieczeństwa jako czarnej skrzynki, do której wejścia jak i z niej wyjścia są przez badaczy poznawane, natomiast mało robimy i niewiele wiemy o procesach w niej zachodzących, a więc poznanie bezpieczeństwa wymaga poznawania tego fenomenu od środka, z bliska. Wymagania związane z opisem oraz diagnostyką uwarunkowań bezpieczeństwa rodzi potrzebę rewitalizacji tradycyjnych podejść i narzędzi badawczych, jak też opracowania i wdrażania nowych.

Istota i znaczenie paradygmatów w działalności poznawczej człowieka

Wgłębiając się w badane zagadnienie ważnym jest mieć świadomość, że u podstaw innego rozumienia tych samych spraw, odmiennego ich wyjaśniania, czy posiadania różnych teorii na dany temat leżą paradygmaty. Paradygmat to zakotwiczone w umyśle człowieka wzory, modele, idee, klasyczne przykłady przenikające wszystkie sfery życia jednostki, według których ona identyfikuje, ujmuje i tłumaczy otaczającą rzeczywistość, które pełnią funkcję organizującą jej doświadczenie i jej poglądy na temat „umeblowania” świata,² których używa, by uporządkować swoje obserwacje i rozumowanie, które wyznaczają zakres jej działania.³

²A. Globler, *Metodologia nauk*, Kraków 2006, s. 237.

³E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2006, s. 54 – 55.

Rysunek nr 1: Postrzeganie układu zagrożenie – bezpieczeństwo

Źródło: opracowanie własne

Badacz w swojej pracy kieruje się abstrakcyjnymi zasadami łączącymi przekonania: 1) ontologiczne (jaka jest natura rzeczywistości bezpieczeństwa?), 2) epistemologiczne (jaki jest związek między badaczem a tym co poznaje?), 3) metodologiczne (jak osiągamy wiedzę o rzeczywistości bezpieczeństwa?). Wiążą one badacza siecią przesłanek ontologicznych, epistemologicznych, metodologicznych, które można nazwać paradygmatem, czyli zespołem przekonań, które kierują badaniem. St. Grof pisze – „(...) fakty, obserwacje, a nawet kryteria oceny są specyficzne dla paradygmatu”,⁴ tak więc paradygmat wpływa na percepcję osób, rzeczy, zdarzeń, procesów, na sposób bycia jednostki, na jej postawę i wzajemne relacje. Tak postrzegany paradygmat ma wymiar indywidualny przejawiający się w konkretnym życiu, gdyż to człowiek daje podstawę istnienia paradygmatu którego wymiary są ściśle połączone z cechami jednostki. Paradygmat

⁴S. Grof, *Poza mózg*, Kraków, 1999, s. 67.

może też jawić się nam jako uśredniony, holograficzny sposób dania rzeczywistości, jako członkom pewnej grupy kulturowej, na pewnym terytorium i w pewnym czasie.⁵

Rozpoznanie paradygmatów wyznaczających style naszego myślenia, sposoby stawiania i rozwiązywania problemów, następcza ludziom wielu kłopotów, gdyż są one w umysłach głęboko ukryte, milcząco zakładane, traktowane jako oczywiste. Problemy z paradygmatami polegają nie na tym, czy paradygmaty są prawidłowe, czy nie, bo wszystkie są z założenia uproszczeniami. Problemy pojawiają się, gdy są one przyjmowane milcząco – to znaczy kiedy funkcjonują poniżej progu świadomości⁶. Jeśli nie są one skrupulatnie badane, ograniczają działania jednostkowe i organizacyjne do tego, co jest znajome i wygodne. Praca z paradygmatami to wydobywanie ich na światło dzienne. Ich uzmysłowienie, zdanie sobie sprawy ze swojego paradygmatycznego funkcjonowania pozwala łatwiej wyjść poza własny paradygmat i zmienić badawczą perspektywę, a tym samym:⁷

- dostrzec nowe sposoby rozumienia i wyjaśniania rzeczy, zauważyć, że dotychczasowe zdarzenia nabierają nowych znaczeń,
- zrozumieć poglądy i działania tych którzy działają w ramach innego paradygmatu.

Na najbardziej ogólnym poziomie możemy wyróżnić dwa główne bloki paradygmatyczne według których strukturyzować można badania nad bezpieczeństwem. Naturą tej typologii jest wyselekcjonowanie dwóch przeciwstawnych paradygmatów: 1) normatywny, związany z pozytywizmem (podejściem ilościowym, obiektywnym), zostaje przeciwstawiany paradygmatowi 2) interpretacyjnemu, związanemu z konstruktywizmem, teorią krytyczną (podejściem jakościowym, subiektywnym). Badania oparte na danym paradygmacie mają odmienne założenia ontologiczne, aksjologiczne i epistemologiczne, które stanowią aksjologiczną podstawę dla ustalonych jak i tworzących się paradygmatów.⁸ Rzeczywistość w świetle założeń paradygmatu pozytywistycznego jest poznawalna i możliwym jest docieranie do prawdy obiektywnej, poddaje się fragmentyzacji, poznawana jest w sposób niezależny przez obserwatora zewnętrznego niewłączonego w kontekst poznawanej rzeczywistości, poznanie jest neutralne aksjologicznie – wolne od wartościowania i oceniania, działania osób przebiegają według stałych reguł i powtarzalnych schematów, co umożliwia generalizowanie wyjaśnień i uogólnianie wyników. Rzeczywistość w paradygmacie interpretacyjnym jest holistyczną złożonością, w jej poznaniu ważne jest rozumienie i interpretacja faktów, zjawisk i procesów wiążące się z wartościowaniem, a system przyjętych wartości ma znaczenie dla jej zrozumienia, między innymi dlatego, że badacz-obszawator wewnętrzny jest głęboko zintegrowany z przedmiotem poznania, przez co wyjaśnienia są uzasadnione tylko dla danego miejsca i czasu, a to uniemożliwia generalizowanie i uogólnianie wyników na całą populację. W znaczeniu metodologicznym perspektywy te wzajemnie uzupełniają się, granice pomiędzy nimi są raczej płynne niż ustalone, więc poznawczo zasadny jest pluralizm

⁵J. Skitek, *Człowiek i paradygmat*, Kultura i Historia, nr 11/2007; dostęp on-line - [http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/numery/kultura-i-historia-nr-112007_\(31.03.2016\)](http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/numery/kultura-i-historia-nr-112007_(31.03.2016))

⁶P. M. Senge, *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa 1998, s. 179.

⁷E. Babbie, op. cit., s. 56.

⁸E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wylaniające się zbieżności*, [w:] *Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 281 - 313.

metodologiczny łączący w badaniach bezpieczeństwa obie perspektywy, patrz tabela 1 i 2.

Tabela nr 1: Przekonania alternatywnych paradygmatów badawczych

Pozycja	Paradygmat normatywny		Paradygmat interpretacyjny		
	Pozytywizm	Postpozytywizm	Konstruktywizm	Teoria krytyczna	Uczestnictwo
Ontologia	Naiwny realizm	Krytyczny realizm	Relatywizm, rzeczywistość rekonstruowana	Historyczny realizm rzeczowy, wirtualna, społeczna	Rzeczywistość zdolna do uczestnictwa
Epistemologia	Obiektywistyczna, wyniki prawdziwe	Obiektywistyczna, wyniki prawdopodobnie prawdziwe	Transakcyjna, subiektywistyczna	Subiektywistyczna, wyniki zapośredniczone wartościami	Krytyczna subiektywność w uczestnictwie
Metodologia	Weryfikacja hipotez, metody ilościowe	Falsyfikacja hipotez, możliwe metody jakościowe	Hermeneutyczna dialektyczna	Dialogiczna Dialektyczna	Badania oparte na współpracy praktyce, na wspólnym kontekście

Źródło: opracowanie własne na podstawie, E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłaniające się zbieżności*, [w:] *Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 281

Tabela nr 2: Stanowiska paradygmatów wobec wybranych kwestii

Kwestia	Paradygmat normatywny		Paradygmat interpretacyjny		
	Pozytywizm	Postpozytywizm	Konstruktywizm	Teoria krytyczna	Uczestnictwo
Natura wiedzy	Zweryfikowane hipotezy	Niefalsyfikowane hipotezy	Rekonstrukcje jednoczące się wokół konsensusu	Spostrzeżenia wirtualne historyczne	Praktyczne poznanie żywa wiedza

Wartości	Wykluczone, odmawia się im wpływu	Włączone – rola kształtująca
Podstawa badawcza	Niezaangażowany badacz, perspektywa obserwatora zewnętrznego	Zaangażowany badacz, perspektywa obserwatora wewnętrznego, przekształcający, rekonstruuujący, autorefleksyjny

Źródło: opracowanie własne na podstawie, E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłaniające się zbieżności*, [w:] *Metody badań ...* op. cit., s. 281

Paradygmatyczne kontinuum: normatywność – interpretacyjność w badaniach bezpieczeństwa

Rozważania te wskazują na bezpieczeństwo jako na fenomen złożony, wielorako warunkowany, a przez to wymagający jego ujmowania z perspektywy różnych dziedzin i dyscyplin naukowych oraz korzystania z ich dorobku teoretycznego i metodologicznego. Przyjmowanie różnych perspektyw oraz płynna zmiana punktu widzenia, jak też zdolność jednoczesnego ujmowania danego obiektu z różnych punktów widzenia⁹ powinna być zawsze obecna w procesie poznawczym bezpieczeństwa. Refleksja ta wskazuje, że rozpatrywać bezpieczeństwo trzeba z różnych punktów widzenia (perspektyw), gdyż to co stanowi obiekt naszego zainteresowania, dostępne jest nam jedynie w tych aspektach, które współbieżne są z danym punktem widzenia, inne zaś pozostają niewidoczne.¹⁰ Przyjmując, że perspektywa jest po prostu sposobem, w jaki pewien aspekt bezpieczeństwa jest reprezentowany, to na przedmiot bezpieczeństwa patrzeć możemy z dwóch przeciwstawnych perspektyw poznawczych: normatywnej i interpretatywnej.¹¹ Pokrywają się one z podziałem paradygmatycznym na nurt normatywny (związany z poglądami Emila Durkheima i Talcotta Parsonsa i pozytywistyczną tradycją strukturalnego funkcjonalizmu) i nurt interpretacyjny, obejmujący konstruktywizm, symboliczny interakcjonizm, etnometodologię, analizę dyskursu (związany z tradycją antypozytywistyczną, powstałą w opozycji do normatywnej wizji rzeczywistości).

Z perspektywy normatywnej bezpieczeństwo kojarzone jest z różnymi czynnikami charakterystycznymi dla środowiska człowieka, takimi jak: systemy norm i wartości określające społeczne, organizacyjne i techniczne struktury w których człowiek funkcjonuje. Perspektywa normatywna zakłada, że: 1) zachowania człowieka są dość przewidywalne i powtarzalne, gdyż w głównej mierze kierowane są zewnętrznymi normami, wzorami, zasadami narzucającymi logikę wyboru czynności przed ich urzeczywistnieniem. Wszelkie nieszablonowe, nietypowe

⁹M. Stępień-Nycz, *Przyjmowanie perspektywy w obszarze poznawczym, społecznym i afektywnym: wzajemne zależności u dzieci w wieku przedszkolnym*, Psychologia Rozwojowa, 2011 * tom 16, nr 4, s. 56 – 60.

¹⁰M. Stępień-Nycz, *Przyjmowanie perspektywy ...*, op. cit., s. 57–72.

¹¹T. P. Wilson, *Normative and Interpretative Paradigms in Sociology*, [w:] Douglas J. (red), *Understanding Everyday Life*, Routledge & Kegan Paul, London 1973, s. 57; za: Mariusz Granosik, *Praca socjalna w perspektywie interpretatywnej: teoria, diagnoza, działanie*, [w:] *Nowe ujęcia znanych problemów pomocy społecznej* (red.) A. Skowrońska, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, s. 7 – 24.

zachowania rozpatrywane z perspektywy normatywnej uznawane są za rodzaje dysfunkcji, dewiacji, czyli odejścia od normy; 2) utrzymanie przez ludzi normatywnego ładu w środowiskach swojej aktywności jest warunkiem zapewnienia pożądanego poziomu bezpieczeństwa, gdyż jest on wytworem celowych działań ludzkich i jako taki może być za sprawą przedsiębiorczości człowieka doskonalony i dostosowywany do obowiązujących społecznych, kulturowych i organizacyjnych norm i wartości.

Z perspektywy interpretatywnej, pokazującej różnorakie uwikłanie człowieka w procesy związane z konstruowaniem i interpretowaniem własnej roli i pozycji w różnych środowiskach swojej życiowej aktywności, bezpieczeństwo jest sferą ludzkiego i organizacyjnego doświadczenia opartą na personalnych i grupowych wartościach oraz relacjach społecznych dotyczących obrony i ochrony swoich żywotnych interesów, ugruntowaną obiektywnie w kontekście społeczno-kulturowych, organizacyjnych i technicznych warunków oraz wyznaczoną doświadczeniami praktyki życiowej związanej z bezpieczeństwem, która w sposób ciągły jest poddawana refleksji własnej podmiotu.¹² Perspektywa interpretatywna koncentruje się na jednostce i grupach/zespołach ludzkich, jej/ich działaniach związanych z zapewnieniem jednostkowego i ponadjednostkowego bezpieczeństwa. Akcentuje przy tym dynamiczny i mało przewidywalny charakter tych działań, który związany jest z potencjałem intelektualnym i kreatywnym człowieka i organizacji powodującym, że każdorazowo może on/oni przypisać inne znaczenie swoim działaniom. Istotą perspektywy interpretatywnej jest też skupianie się na wzajemnych relacjach między ludźmi, partnerami, których bezpośrednio doświadczają w toku swojej aktywności oraz na docieraniu do sposobów w jaki budują oni sens swojego bezpieczeństwa, przedstawiają siebie czy innych w kontekstach związanych z różnymi sytuacjami które mogą stanowić zagrożenie bezpieczeństwa uwzględniających sposoby ich rozwiązywania. Ukierunkowanie uwagi na działania ludzi i organizacji wynika z przeświadczenia, że problemy bezpieczeństwa można zrozumieć jedynie z punktu widzenia aktywnych podmiotów, które tworzoną i wartościują, nadają sensy poprzez jednostkowe percepcje i wspólne obrazy środowiska które jest/ma być bezpieczne. Elementami społecznymi i kulturowymi perspektywy interpretatywnej, między innymi są: 1) procesy kreowania, podtrzymywania i rekonstruowania ładu w środowisku bezpieczeństwa w kontekście bardziej lub mniej sprawnej kontroli zagrożeń dla bezpieczeństwa, 2) procesy konstruowania i bieżącego negocjowania relacji pomiędzy partnerami interakcji dotyczących bezpieczeństwa, 3) procesy przypisywania znaczeń i sensów aspektom bezpieczeństwa jednostkowego i ponadjednostkowego, które organizują działania jednostek i organizacji, 4) procesy komunikowania się jako uzgodnienie sposobu widzenia swojego bezpieczeństwa, jako tworzenie podobnych konstruktów w umysłach ludzi kontaktujących się wzajemnie w ramach organizacyjnej kultury bezpieczeństwa,¹³ 5) procesy oceny cech i jakości kultury bezpieczeństwa ludzi i organizacji, dotyczących na przykład: postrzegania ryzyka zagrożeń, osobistej

¹²Opracowano na podstawie, D. Lalak, *Środowisko*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 411.

¹³Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Wydaw. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996, s. 36.

motywacji (postawy) wobec bezpieczeństwa, działania (dobrych praktyk) w zakresie bezpieczeństwa, szerokiego zaangażowania w sprawy bezpieczeństwa.¹⁴

Paradygmatyczne kontinuum: normatywność – interpretatywność sugeruje, że każdą sytuację zagrożenie – bezpieczeństwo można i należy analizować przynajmniej z dwóch odmiennych perspektyw badawczych: – z *zewnątrz* – tak jak ją widzą inni, niebędący uczestnikami tej sytuacji – i – *od wewnątrz* –, jako przeżywaną przez doświadczający ją podmiot. Znajdują tu zastosowanie metody ilościowe pozwalające z perspektywy – z *zewnątrz* – badać i opisywać struktury i funkcje układu zagrożenia – bezpieczeństwo. Przy czym zakłada się ich obiektywność i poznawalność, przyjmuje się, że mają one charakter trwały, kształtowany według weryfikowalnych wzorów, możliwych do naukowego zbadania i prognozowania. Z kolei metody jakościowe w perspektywie – *od wewnątrz* – pozwalają na wyjaśnienia zjawisk ze sfery zagrożenia – bezpieczeństwo i poszukiwania odpowiedzi na pytania o to: jak one powstają, rozwijają się, trwają, oddziałują na człowieka i jakie są skutki tego oddziaływania oraz o to, jak można i należy im przeciwdziałać. Tutaj przyjmuje się, że główną badawczą sposobnością jest ich odzwierciedlenie w społecznej rzeczywistości konstruowanej w umysłach badaczy.

Dla badacza – z *zewnątrz* – przedmiotem jego poznania są sieci przedmiotów, zjawisk i zdarzeń stanowiących treść sytuacji zagrożenie – bezpieczeństwo. To rzeczywistość istniejąca obiektywnie, która powinna być odzwierciedlana w procesie badawczym opartym na metodzie naukowej. W najprostszym jej modelu poszukujemy odpowiedzi na pytania: 1) jak było?; 2) jak jest?; 3) jak może być?. Pytanie – jak było? – wyraża identyfikację i eksplanację przedmiotu badań. Pytanie – jak jest? – związane jest z diagnozą przedmiotu badań, a pytanie – jak może być? – to element prognozowania.¹⁵ Charakterystyczne jest tu dążenie badacza do uogólniania i poszukiwania obiektywnych praw rządzących obserwowanymi obiektami oraz tworzenia na ich podstawie ogólnych teorii. Zapleczem epistemologicznym dla perspektywy – z *zewnątrz* – jest paradygmat pozytywistyczny i neopoztywistyczny. Wedle nich, badacz będący zewnętrznym i niezaangażowanym obserwatorem, lustrującym wydarzenia i działania których autorzy to przedstawiciele nieznanego mu społeczno – kulturowego proveniencji, nie ma bezpośredniego wglądu w ich sens i znaczenie, stara się dystansować od badanych sytuacji i dążyć do obiektywizmu i neutralności aksjologicznej. Perspektywa – z *zewnątrz* – charakterystyczna jest dla postaw zachowawczych w stosunku do bezpieczeństwa, zakładająca, że to metody ilościowe są najbardziej przydatne do analizy struktur i funkcji, by je odkryć i poznawać.¹⁶

Perspektywa – *od wewnątrz* – w sytuacji zagrożenie – bezpieczeństwo bazuje na paradygmacie interpretatywno – symbolicznym, w myśl którego badacz analizuje sytuację zagrożenie – bezpieczeństwo z pozycji jej uczestnika, który z jednej strony chce i potrafi ją przeniknąć i zrozumieć, z drugiej, umie podejść do niej analitycznie, bazując na własnym doświadczeniu sytuacji w jakiej się znajduje. Perspektywa ta

¹⁴K. Lis, *Kultura i klimat bezpieczeństwa pracy*, Studia Oeconomica Posnaniensia 2013, vol. 1, no. 7 (256), s. 7 – 16.

¹⁵K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*. Tom I, PWN, Warszawa 1985, s. 314–316.

¹⁶ Patrz, K.T. Konecki, *W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych*, [w:] J. Leoński, M. Fiternicka-Gorzko, (red.), *Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych*, Volumina.pl, Szczecin 2010, s. 17 – 37.

charakterystyczna jest dla proaktywnego stosunku do bezpieczeństwa, które najczęściej związane jest z procesualnym postrzeganiem towarzyszących mu zjawisk, a także dostrzeganiem ich zmienności i dynamiki. Pozwala ona, z jednej strony, na wytwarzanie interpretacji dotyczących poszczególnych analizowanych przypadków w oparciu o kontekstualne koncepty, projekty stanowiące o naturze, o kwintesencji bezpieczeństwa w danym społeczeństwie, w danej kulturze, z drugiej, na utrwalanie zmienności zdarzeń i ich sensów, które nieustannie konwertują w trudno przewidywalny sposób. Wskazane jest tu stosowanie metod jakościowych, gdyż one pozwalają zbliżyć się do ludzi uwikłanych w zagrażające sytuacje i przyjąć ich punkt widzenia na to co się w tych sytuacjach dzieje. Daje to badaczowi możliwość konstruowania własnych partykularnych, a nie uniwersalnych kategorii badawczych, powiązanych z sytuacją zagrożenie – bezpieczeństwo. Węzłowymi dla perspektywy – *od wewnątrz* – jest: opis gęsty C. Geertza¹⁷ i metody teorii ugruntowanej B. Glasera i A. Straussa,¹⁸ które ogniskują się na okolicznościach i podejmowanych w ich kontekście działaniach. Pozwala to ująć zjawiska bezpieczeństwa w ich „dzianiu się”, z należytą szczegółowością, w różnych kontekstach. Ich wielokierunkowe rozpatrywanie, a przez to, analizowanie czynności, procesów, zdarzeń sprawia, że nabierają one sensu.

Triangulacja paradygmatyczna

Bezpieczeństwo to bardzo zniuansowana przestrzeń z punktu widzenia krzyżujących się w niej interesów, a jednocześnie niebezpieczna dla badaczy niedostrzegających jej złożoności i wielowymiarowości. Stawia to przed badaczami wielorakie wymagania:

- ciągle wyzwanie do rozróżniania tego co w bezpieczeństwie jest realne (i na ile realne), a co konstruowane;
- uświadomienie, że wszystkie wydarzenia i ich rozumienie jest:
 - zapośredniczone (teorie, język nauki, język badacza),
 - urzeczywistniane – przez interakcje i praktyki materialne, dyskursy, rozmowy, pisanie, narracje;
- potrzebne jest rozszerzenie spojrzenia na problemy bezpieczeństwa wykorzystujące:
 - ✓ badania prowadzone z pozycji obserwatora zewnętrznego,
 - ✓ badania prowadzone z pozycji obserwatora wewnętrznego,
- projekty badawcze muszą ulegać przemianie, ponieważ zmienił się świat oraz możliwości i sposoby jego postrzegania – widzimy więcej i nadajemy temu co widzimy różne sensy, znaczenia, wartości,

¹⁷Pojęcie gęstego opisu wprowadził Clifford Geertz w książce *The Interpretation of Cultures* z 1973 roku i oznacza ono opis uwzględniający nie tylko zachowanie człowieka, ale także kontekst w którym się rozgrywa. Opis gęsty wykorzystywany może być w badaniach bezpieczeństwa realizowanych w paradygmacie interpretatywnymi, patrz, C. Geertz, *Interpretacja kultury*, Kraków 2005.

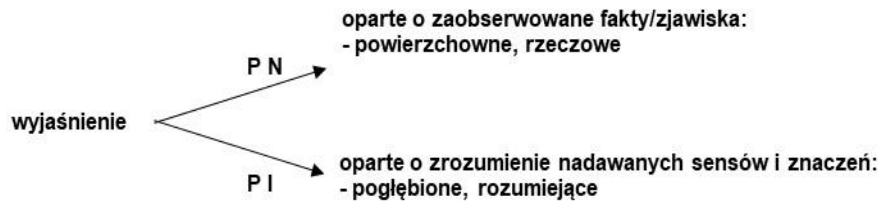
¹⁸Metody teorii ugruntowanej polegają na jednoczesnym gromadzeniu i analizie danych, które służą do udoskonalania stwarzanych przez nas teorii. Bazuje na trzech poziomach analizy: 1) zbieranie danych w toku prac terenowych; 2) pracy konceptualizacyjnej w toku której tworzy się kategorie i hipotezy oraz określa się ich właściwości na bazie zgromadzonych materiałów; 3) tworzenie teorii wyjaśniających czyli pakietu zintegrowanych hipotez; na podstawie, K. Charmaz, *Teoria ugruntowana w XXI wieku*, [w:] *Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 707 – 746.

- niezbędne staje się myślenie kontekstowe i wykraczanie w myśleniu o przedmiocie badania poza mikro/mezo ujęcia – lokalne społeczności i jej problemy z bezpieczeństwem.

Powyższe wymagania wywołują w badaniach bezpieczeństwa potrzebę łączenia podejść metodycznych co wiąże się z wyznaczaniem trzeciej ścieżki metodologicznej, a to wymaga wiedzy, umiejętności i doświadczenia badawczego związanego z badaniami realizowanymi w różnych paradygmatach. Triangulacja jako idea ich łączenia wypływa z przeświadczenia, że z paradygmatycznych orientacji: pozytywistycznej i interpretacyjnej należy wybierać to co najlepsze, czyli prowadząc badania korzystać z możliwości rozpoznawania danego problemu badawczego różnymi metodami, korzystać z różnych sposobów analizy i przetwarzania danych, a tym sposobem ograniczać ryzyko błędnych pomiarów czy obserwacji dokonywanych za pomocą pojedynczej metody. Triangulacja, rozumiana jako trzecia ścieżka metodologiczna, to procedura gromadzenia danych więcej niż jedną metodą badawczą zarówno w przypadku różnych podejść metodycznych, jak i w obrębie jednego podejścia oraz procedury ich wielorakiego opracowywania. Tak więc w badaniach bezpieczeństwa centrum badawczego planu łączyć powinno w sobie, z jednej strony, deklarację humanistycznego i dążącego do społecznej sprawiedliwości badania rzeczywistości bezpieczeństwa z perspektywy podmiotów uczestniczących w interakcjach, stosując np.: strategie badawcze – krytyczne, feministyczne, etniczne, studia kulturowe, z drugiej, wykorzystując strategie funkcjonalne, strukturalne, instytucjonalne zmierzać do określenia i rozwijania organizacyjnej sprawności¹⁹.

Sposób ich łączenia, czyli konstruowania pola badawczego może być różny. Na przykład, w pierwszym przypadku, rysunek 2, badania rozpoczynamy w oparciu o metodologię charakterystyczne dla paradygmatu interpretacyjnego, po to, żeby zrozumieć sens i znaczenie nadawane określonym przedmiotom, zjawiskom, sytuacjom przez ludzi przynależnych do określonych środowisk czy grup i powiązać je z motywami generującymi określone ich zachowania. Następnie korzystając z metodologii przynależnych do paradygmatu normatywnego zmierzać do ustalenia – jacy ludzie (ich charakterystyki osobowościowe i kulturowe), jak liczne są to grupy, gdzie i jak egzystujące, predystynowani są do takich zachowań.

¹⁹*Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009

Paradygmat interpretacyjny (PI)

Rozumienie sensu i znaczenia nadawanego przedmiotom, zjawiskom

Ich powiązanie z określonym sposobem postępowania wobec bezpieczeństwa

Paradygmat normatywny (PN)

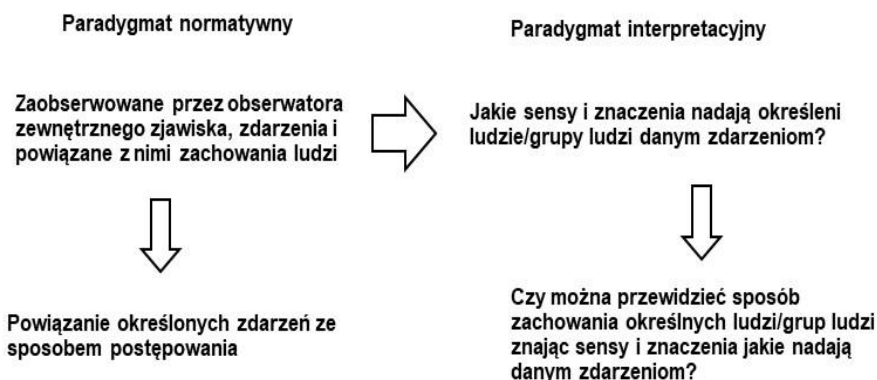
Jacy ludzie i jak wielkie grupy mogą w określony sposób postępować?

Rysunek nr 2:. Przykład konstrukcji pola badawczego

Źródło: opracowanie własne

W drugim przypadku, rysunek 3, korzystając z metodologii przynależnych do paradygmatu normatywnego analizujemy powiązania obserwowanych rzeczy, zdarzeń czy procesów z określonymi sposobami postępowania ludzi i towarzyszącymi im skutkami. Następnie korzystając z metodologii typowych dla paradygmatu interpretacyjnego, dążymy do zrozumienia sensu i znaczenia jakie ludzie nadają wcześniej zaobserwowanym przedmiotom, zjawiskom, zdarzeniom, by następnie dociekać czy można przewidzieć sposób zachowania określonych grup ludzi znajdujących się w danej sytuacji, znając sensy i znaczenia jakie nadają sytuacyjnym rzeczom i zdarzeniom.

Rysunek nr 3: Przykład konstrukcji pola badawczego

Źródło: opracowanie własne

Zakończenie

Dzięki stosowaniu paradygmatycznej triangulacji możemy rozszerzać i pogłębiać naszą wiedzę, gdyż rozszerzamy granice naszego poznania, poza wiedzę możliwą do osiągnięcia przy wykorzystaniu metodologii typowych dla jednego paradygmatu. Wiedza wieloparadygmatyczna jest pełniejsza, szersza i głębsza, jest bardziej różnorodna, gdyż fragmenty wiedzy uzyskiwane przy wykorzystaniu różnych badawczych podejść wzajemnie się uzupełniają. Współczesne bezpieczeństwo jest bytem złożonym i wielowymiarowym, a to generuje wieloprotokółowe tematy badawcze, których rozwiązanie jest możliwe tylko dzięki triangulacji paradygmatycznej, gdyż możemy przekraczać granice wiedzy wyznaczone przez metodologie jednego paradygmatu. Tak więc paradygmatyczna i metodologiczna różnorodność podejść jest jak najbardziej pożądana.

Streszczenie

W artykule, na kanwie charakterystyki różnych rodzajów podejść do badania zjawisk społecznych, wskazuje się potencjalną drogę wyboru metodologii badania bezpieczeństwa. Przedstawia się, z jednej strony, pozytywistyczną koncepcję naukowego wyjaśniania zjawisk społecznych opierającą się na sposobie patrzenia na społeczne problemy „z zewnątrz”. Z drugiej strony, omawia się interpretacyjny model analizowania społecznych problemów, opisywania ich „od wewnątrz”, prowadzący do ich zinterpretowania i zrozumienia, w innym sensie niż ich znaczenia wynikające z praw przyrody. W efekcie wskazuje się na metodologię badania bezpieczeństwa, adekwatną do współczesnych czynników i ich znaczenia dla bezpieczeństwa, przebiegającą od zinterpretowania i zrozumienia zjawisk kształtujących bezpieczeństwo, do ich wyjaśnienia.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, paradygmat, perspektywa badawcza

Summary

In the article, on the basis of the characteristics of different types of approaches to studying social phenomena, the potential way of choosing the methodology of the

research of safety is indicated. On the one hand, a positivist concept of scientific explanation of social phenomena based on looking at social problems "from the outside" is presented. On the other hand, an interpretive model of analyzing social problems is discussed, describing them "from the inside", leading to their interpretation and understanding. As a result, the methodology of research of safety is indicated, adequate for contemporary factors and their importance for safety, running from interpreting and understanding phenomena that shape safety, to explaining them.

Key words: safety, paradigm, research perspective

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*. Tom I, PWN, Warszawa 1985.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2006.
- Bond M., *Siła innych*, Dom Wydawniczy PWN, Warszawa 2015.
- Charmaz K., *Teoria ugruntowana w XXI wieku*, [w:] *Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Geertz C., *Interpretacja kultury*, Kraków 2005.
- Globler A., *Metodologia nauk*, Kraków 2006.
- Granosik M., *Praca socjalna w perspektywie interpretatywnej: teoria, diagnoza, działanie*, [w:] *Nowe ujęcia znanych problemów pomocy społecznej* (red.) A. Skowrońska, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014.
- Grof S., *Poza mózg*, Kraków, 1999.
- Guba E. G., Lincoln Y. S., *Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłaniające się zbieżności*, [w:] *Metody badań jakościowych*, (red.) N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Konecki K.T., *W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych*, [w:] J. Leoński, M. Fiternicka-Gorzko, (red.), *Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych*, Volumina.pl, Szczecin 2010.
- Lalak D., *Środowisko*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI w.*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- Lis K., *Kultura i klimat bezpieczeństwa pracy*, *Studia Oeconomica Posnaniensia* 2013, vol. 1, no. 7 (256).
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Wydaw. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996.
- Senge P. M., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Warszawa 1998.
- Skitek J., *Człowiek i paradygmat*, *Kultura i Historia*, nr 11/2007.
- Stępień-Nycz M., *Przyjmowanie perspektywy w obszarze poznawczym, społecznym i afektywnym: wzajemne zależności u dzieci w wieku przedszkolnym*, *Psychologia Rozwojowa*, 2011 * tom 16, nr 4.
- Wilson T. P., *Normative and Interpretative Paradigms in Sociology*, [w:] Douglas J. (red), *Understanding Everyday Life*, Routledge & Kegan Paul, London 1973.

**PARADYGMATY BEZPIECZEŃSTWA – MIEJSCE I ROLA CZŁOWIEKA,
NARODU, PAŃSTWA ORAZ SPOSOBY ZAPEWNIANIA BEZPIECZEŃSTWA**

Na ile warto współcześnie analizować stosunki międzynarodowe? Czy rzeczywiście wszystko zostało już wyjaśnione i omówione? Teorie stosunków międzynarodowych w uczelniach zachodnioeuropejskich stanowią jedno z podstawowych przedmiotów kierunkowych studiów w obszarze nauk społecznych. Treści tych przedmiotów umożliwiają i przyczyniają się do zrozumienia tej problematyki. Są zatem bezpośrednio przydatne w pracy osób odpowiedzialnych za politykę państwa. Także w istotnym stopniu służą do zrozumienia skomplikowanych problemów interesów narodowych. Teorie przede wszystkim poszukują odpowiedzi na pytania „dlaczego?”. Dlaczego Polska wzięła udział w operacji w Iraku, dlaczego terroryści zdecydowali się na atak na Amerykę w 2011 roku?, dlaczego Europa doświadczyła kryzysu finansowego? Dlaczego rozpadł się potężny Związek Radziecki? Dlaczego Europa poszukuje środków pokojowych w rozstrzyganiu sporów? Dlaczego doszło do powstania faszyzmu? Dlaczego doszło do dezintegracji na Bałkanach?, Dlaczego ... itp. Widać, że by uzyskać odpowiedzi na przykładowe, powyżej zasygnalizowane pytania, należy skorzystać z szeregu nauk i dyscyplin naukowych, w tym z historii, prawa, nauki o polityce, nauki o współczesnych systemach politycznych, polityce bezpieczeństwa, geografii, komunikacji społecznej, socjologii i oczywiście teorii bezpieczeństwa.

Stąd, potrzeba podkreślenia wybranych teorii, ich czynników, krytyki i znaczenia, a przede wszystkim stosunku do bezpieczeństwa i sposobów jego zapewniania. Paradigmat to pewna wizja, określony pomysł na tworzenie i zbudowanie bezpieczeństwa. Jest to zatem pewna koncepcja bezpieczeństwa, projekt zbudowania go i utrzymania. Określona wizja w dużym stopniu nie odbiega od stanu wiedzy w danym obszarze. Nie jest jednak ostateczna. Podlega zmianom i może stanowić źródło zmian w nauce. Paradigmat powinien być przede wszystkim spójny pod względem pojęć, zastosowanych do charakteryzowania i omawiania. Paradigmaty poddawane są nieustannemu „ogładowi naukowemu”, przez co są wciąż uzupełniane. Jest ich wiele, tak jak wiele jest pomysłów na zapewnianie bezpieczeństwa. W niniejszym opracowaniu zainspirowano do analizy wybranych ujęć teoretycznych. W każdej z omawianych teorii można wyróżnić wiele nurtów i różnic w poglądach, dotyczących przedmiotu badań, podmiotu analizy, zakresu i metodologii badań.

Analiza teorii bezpieczeństwa dowodzi, iż istnieją wyraźne różnice w preferowaniu poszczególnych teorii w Europie, a w Stanach Zjednoczonych¹. Otóż w Europie Zachodniej częściej ma się do czynienia ze skupieniem się na teoriach bezpieczeństwa społecznego. Natomiast w USA bardziej wyraźna jest skłonność do podejścia realistycznego i dominacji państwa. Z kolei w Europie Środkowo – Wschodniej, w tym w Polsce jeszcze przed 1989 rokiem teorie stosunków międzynarodowych były przedmiotem manipulacji, konfrontacji, a większość

¹J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2007, s. 24.

prowadzonych debat w ogóle do Polski nie docierała². Dopiero po „zakończeniu zimnej wojny” powstała większość prac, m.in. takich autorów jak Józef Kukułka, Stanisław Bieleń, Sławomir Sałajczyk, Paweł Soroka, Ryszard Zięba, Jacek Czaputowicz, Eugeniusz Nowak, Roman Kuźniar, Edward Haliżak, Stanisław Parzymies oraz inni.

Jednym z najszerzej analizowanych paradygmatów (poglądów) jest paradygmat realistyczny. Zgodnie z nim stosunki międzynarodowe – jako stosunki pomiędzy suwerennymi państwami – to po prostu działania państw z odrębnymi partykularnymi interesami oraz na ogół konfliktowe stosunki między nimi³. Granice państw wyznaczające ich terytoria określają równocześnie „sprawy” w ramach tych granic jako sprawy wewnętrzne oraz poza granicami jako zewnętrzne, obce, najczęściej wrogie. Państwa są bowiem głównymi i w zasadzie jedynymi liczącymi się podmiotami stosunków międzynarodowych, podmiotami zorganizowanymi terytorialnie.

Państwa charakteryzuje integralność terytorialna, samodzielność, samopomoc, samowystarczalność w każdej sytuacji, niezależność, samookreślanie celów i zadań, suwerenność. Państwa samodzielnie decydują o celach, do których zmierzają, o zadaniach oraz sposobach ich realizacji i użytych środkach, zatem samodzielnie decydują także o użyciu siły militarnej koniecznej do realizacji własnych interesów. Główny spór w kręgu teorii realizmu koncentruje się na tym, czy rzeczywiście państwa realizują działania absolutnie samodzielnie czy też te działania są w jakimś stopniu uwarunkowane i wynikają ze struktury międzynarodowego systemu. Zasadniczy cel to potęga państwa oraz jego pozycja. Przede wszystkim państwo musi być suwerenne, a zatem nie podlegać żadnej władzy nadrzędnej w stosunkach z innymi, samodzielnie regulować sprawy tak wewnętrzne jak i zewnętrzne, posiadać rząd, stabilizujący życie społeczne na danym terytorium. Państwo to bowiem układ spójny co najmniej trzech czynników: terytorium, władzy i ludności. Ponadto cechy państwa to wyłączność, samodzielność i pełność. Pierwsza z cech oznacza że na określonym terytorium danego państwa obowiązuje system prawa, własny i odrębny od innych. Druga oznacza, że państwo ma prawo do podejmowania samodzielnych decyzji w sprawach związanych z podejmowaniem czy wykonywaniem zobowiązań międzynarodowych. Wreszcie trzecia mówi o kompetencjach państwa na własnym terytorium – na terytorium państwa zakres jego kompetencji nie jest ograniczony.

Istotą potęgi państwa jest potęga militarna, a zatem potężna armia. To ona stoi na straży i gwarancji bezpieczeństwa państwa, to ona może być użyta do obrony i realizacji państwowego interesu, wówczas jeśli państwo (rząd) tak zdecyduje. Tak rozumianą potęgę uzyskać można poprzez działania kontrolujące wszelkie zasoby państwowe: ludzkie i materialne, zmierzające do jej budowania i wzrostu. To szczególnie ważne, że państwo absolutnie samodzielnie przypisuje sobie prawo do użycia siły wojskowej i środków militarnych, kiedy uzna to za stosowne do obrony lub ekspansji swoich interesów. A gdzie miejsce dla organizacji i instytucji międzynarodowych? Nie ma tu dla nich miejsca; środowisko międzynarodowe

²Tamże, s. 27.

³Por. m. in. S. Sałajczyk, *Wizje rzeczywistości międzynarodowej* [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, [red.] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2006, s. 42., P. Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 2008, s. 18, E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 26.